

BACHELOROPPGAVE

Sosialkonstruksjonisme og sosiale problemer

av

Hilde Stien

Sosialt arbeid
SO 530 201
2006

SOSIALKONSTRUKSJONISME

OG

SOSIALE PROBLEMER

Innholdsliste

1	Innledning.....	s 2
1.1	Valg av problemstillinger.....	s 3
1.2	Fremdriftsplan	s 3
2	Metode og anvendt litteratur	s 4
3	Sosialkonstruksjonisme – et perspektiv på sosiale problemer	s 6
4	Hva kjennetegner det teoretiske perspektivet sosialkonstruksjonisme?	s 7
4.1	Dannelsen av den sosiale virkelighet	s 7
4.2	Institusjonsteori: vanedannelse og typeinndelinger	s 8
4.3	Den kollektive sosiale aktivitet	s 10
5	Hvordan kan man forstå sosiale problemer i lys av teorien om sosial konstruksjon?	s 11
5.1	Sosiale problem som sosialt konstruerte	s 11
5.2	Fattigdom og sosialkonstruksjonisme	s 13
6	Hvilke særlige innsikter kan perspektivet gi i forståelsen av sosiale problemer?.....	s 16
6.1	Språk, makt og undertrykking	s 16
6.2	Offer og stigmatisering.....	s 18
7	Avslutning	s 21

Litteraturliste

1 Innledning

Som student ved sosialarbeiderutdanningen har jeg erfart et behov for en helhetsforståelse og en bevissthet rundt faktorer som er med på å påvirke ulike sosiale fenomener, handlinger og livsvilkår hos mennesker. Kunnskap om kontekst og om hvordan samfunnet fungerer helhetlig, er nødvendig for å kunne arbeide som sosionom på en hensiktsmessig måte. Dette blant annet i rollen som "katalysator", hvor sosionomen skal fungere som igangsetter i forhold til problemløsningsprosesser.

Som sosionom møter en mennesker som sliter med ulike typer sosiale problemer. Slike problemer er ikke utelukkende knyttet til egenskaper ved individet, men ses som et resultat av samfunnets prosesser og menneskenes samspill med dem. Det sosialkonstruksjonistiske perspektivet fokuserer på hvordan virkeligheten og oppfatningen av denne skapes gjennom samhandling.

Jeg ønsker i oppgaven å se nærmere på hvordan kunnskap om sosial konstruksjon kan brukes i forståelsen av sosiale problemer. Jeg vil analysere et teoretisk perspektiv og anvende dette i forståelsen. Diskusjonen vil ta utgangspunkt i denne hovedproblemstillingen:

Hvilke spesielle innsikter kan det teoretiske perspektivet sosialkonstruksjonisme gi i forståelsen av sosiale problemer?

For å diskutere problemstillingen bygger jeg opp analysen ved å kategorisere den i følgende underspørsmål:

- 1) Hva kjennetegner det teoretiske perspektivet sosialkonstruksjonisme?*
- 2) Hvordan kan man forstå sosiale problemer i lys av teorien om sosial konstruksjon?*
- 3) Hvilke særlige innsikter kan perspektivet gi i forståelsen av sosiale problemer?*

Sosiale problemer er en samlebetegnelse for ulike typer problemer. Dette kan være fattigdom, arbeidsledighet, kriminalitet, sosiale avvik m.m. Jeg ønsker å bruke fattigdom som eksempel på et sosialt problem, og se på hvordan sosialkonstruksjonisme kan anvendes som forståelsesgrunnlag. Likevel vil jeg understreke at det teoretiske perspektivet vil være i fokus i oppgaven, ikke det sosiale problemet fattigdom. Fattigdommens omfang vil ikke bli diskutert.

1.1 Valg av problemstillinger

Kjernen i faget sosialt arbeid er å forebygge, løse og redusere sosiale problemer. Det er viktig at sosialarbeiderutdanningene bidrar til å utvikle profesjonen sosialt arbeid, blant annet ved å bidra til en teoretisk forankret og kritisk forståelse av sosiale problemer (Halvorsen 2002b). Berger og Luckmann lanserte i 1966 boken om den sosiale konstruksjonen av virkeligheten. Dette arbeidet uttrykker en kritikk av det tradisjonelle, empiriske vitenskapssynet og har tilført nye tanker rundt forståelsen av den virkeligheten vi omgir oss med (Røkenes og Hanssen 2002).

Jeg vurderer sosialkonstruksjonisme og sosiale problemer som relevante fenomen å analysere. Disse forholdene er relevante for studenter ved sosialarbeiderutdanningen, siden vi etter avsluttet utdanning skal ha kunnskap om, og forståelse for, hvordan samfunnsmessige strukturer og prosesser skaper og vedlikeholder sosiale problemer. En sosionom skal en kunne analysere sosiale problemer ut i fra ulike rammer for forståelse, og intervenere på ulike nivå. En god kunnskap om samfunnsforhold som skaper sosiale problem er nødvendig (studiehandbok. hisf. no 2005/2006). Uten kunnskaper om årsakene til et problem, vil en sosionom ikke være i stand til å velge adekvate løsninger på problemet (Halvorsen 2002b).

Fattigdom kan ses som det klassiske sosiale problemet. Dette problemet var med på å legge grunnlaget for framveksten av disiplinene sosiologi og sosialt arbeid (Halvorsen 2002b). På bakgrunn av dette finner jeg det hensiktsmessig å bruke fattigdom som eksempel på sosiale problem i denne oppgaven.

1.2 Fremdriftsplan

Jeg vil starte med å si hvilken type oppgave dette er, og hvilken litteratur jeg har valgt å anvende. Videre vil jeg vise hvor perspektivet sosialkonstruksjonisme kan plasseres sosiologisk. Jeg vil i første delen av analysen redegjøre for sosialkonstruksjonisme og dens kjennetegn, før jeg knytter perspektivet til sosiale problemer og fattigdom. Etter dette vil jeg presentere de innsikter jeg mener sosialkonstruksjonismen kan bidra med i forståelsen av sosiale problemer. Til slutt oppsummerer jeg oppgavens hovedtrekk.

2 *Metode og anvendt litteratur*

Dette er en teoretisk oppgave. Jeg har valgt ut litteratur som kan belyse mine problemstillinger. Litteraturen er både av primær og sekundær art. Primærlitteraturen preges av nye data som forfatteren selv har samlet inn, mens sekundærlitteraturen inneholder data samlet inn av andre (Halvorsen 2002a). Sekundærlitteraturen fører med seg en økt avstand til stoffet, og krever at jeg bør lese den mer kritisk og tenke over hvilke forhold som påvirker teksten. Som mennesker har vi med oss en forforståelse inn i vårt møte med verden. Denne skapes blant annet av forhold som kultur, biologi, personlighet og tidligere erfaring (Røkenes og Hanssen 2002). Ulike mennesker, tilhørende ulike fagtradisjoner og tider, vil i mange tilfeller se samme fenomen på ulik måte.

Fordi hovedproblemstillingen i stor grad omhandler sosiologiske tema, har jeg hovedsakelig studert sosiologisk litteratur. Jeg har funnet litteratur som både kan representere fortid og nåtid. Dette mener jeg er viktig for å gi et mer helhetlig bilde av sosialkonstruksjonisme som teoretiske perspektiv og forståelsesgrunnlag.

For å sette meg inn i det sosialkonstruksjonistiske perspektivet har jeg lest Peter L. Berger og Thomas Luckmanns bok *Den samfunnsskapte virkelighet* (2000). Dette er den norske oversettelsen av deres tidligere nevnte utgivelse. Boken betegnes av Schifloe (2003) som en sosiologisk nyklassiker og er primærlitteratur. En kan si at Berger og Luckmann er to av sosialkonstruksjonismens fedre, og med dette arbeidet setter de den dialektiske tankegangen om individ og samfunn på dagsorden. Berger og Luckmann (2000) søker etter en forståelse av virkelighetskonstruksjonen, og deres analyse foretas i tre deler. Den første delen tar for seg grunnlaget for vår hverdagskunnskap, den andre delen dreier seg om samfunnet som en objektiv virkelighet, mens den tredje delen redegjør for samfunnet som en subjektiv virkelighet. Som mennesker internaliserer vi det virkelighetssynet som omgir oss, og tenker og handler følgende ut i fra dette. Boken setter fokus på hvordan denne internaliseringsprosessen arter seg.

Både Berger og Luckmann er tungvektene innen sosiologien. Berger er professor i sosiologi og teologi ved College of Arts and Sciences and School of Theology, Boston University. Luckmann er professor i sosiologi ved University of Konstanz, og hans viktigste arbeider ligger innenfor religionssociologien. Begge kombinerer de en fenomenologisk og en

interaksjonistisk tilnærming, hvor fokuset ligger på menneskers utvikling, samhandling og gjensidige påvirkning. Forfatterne er preget av New School - tenkning og er blant annet inspirert av filosofer som Durkeim, Weber, Marx, Satre og Schutz (Berger og Luckmann 2000).

Knut Halvorsens *Sosiale problemer – en sosiologisk innføring* (2002) gir en god redegjørelse for forståelsen av sosiale problemer. Denne boken kan hovedsakelig regnes som primærlitteratur, og med basis i sosiologi drøfter forfatteren flere konkrete sosiale problemer, deriblant fattigdom, sosiale avvik og mangel på sysselsetting. Han tar også opp hvordan ulike interessegruppers forståelse av sosiale problemer er med på å definere hva samfunnet oppfatter som sosiale problemer. Halvorsen er professor i sosialpolitikk, dr. philos. i sosiologi, og arbeider i dag som forskningsleder ved Senter for sosialforskning og dokumentasjon ved Høyskolen i Oslo (Halvorsen 2002b). Han har en bred forståelse av sosiologiske og samfunnsmessige spørsmål. Spørsmål som sosiale problemer er en del av.

For å få et innblikk i hva fattigdom er har jeg blant annet sett nærmere på Lars Inge Terums artikkel *Perspektiv på fattigdom* fra *Tidsskrift for velferdsforskning* (vol. 1 nr. 2/1998), og Kåre Hagen og Ivar Lødemels kapittel om fattigdom og sosial eksklusjon i Ivar Frønes og Lise Kjølørøds *Det norske samfunn* (2005). Førstnevnte kan regnes som primærlitteratur, der forfatteren kommer med forslag til løsning etter sin diskusjon av perspektivene. Sistnevnte kan også hovedsakelig regnes som primærlitteratur, med bakgrunn i forfatterens egne tanker og analyser. Begge tekstene tar opp hvordan fattigdom har blitt forstått og hvordan det er hensiktsmessig å forstå dette fenomenet. Terum (1998) drøfter blant annet skillet mellom fordelingsorienterte og relasjonelle perspektiv, og tar i denne sammenheng opp problemer knyttet til de ulike måtene å se fattigdom på. Hagen og Lødemel (2005) gir en god gjennomgang av ulike elementer en bør gjøre seg bevisst ved fokus på fattigdom. Dette seg være dets samspill med samfunnstrekk, genetisk utrustning, målegrunnlag m.m.

Jeg mener at denne litteraturen kan gi en brukbar redegjørelse for tanker og spørsmål rundt forståelsen av sosiale problemer fra et sosialkonstruksjonistisk ståsted. Validitet handler om

(...) *grad av samsvar mellom den teoretiske definisjonen av den latente egenskapen og den operasjonelle definisjonen av den manifeste egenskapen som skal måles* (Hellevik 20002 i Halvorsen 2002a: 43).

Jeg har forsøkt å finne litteratur som direkte kan knyttes til fenomenene sosial konstruksjon, sosiale problem og fattigdom og som er skrevet av anerkjente forfattere innen sitt fagfelt. Litteraturen ser i mine øyne ut til å gjengi hovedtrekk i fenomenene, fordi den samsvarer i dens fremstilling ved å trekke frem flere av de samme elementene. Jeg anser litteraturens relevans og gyldighet som god.

3 Sosialkonstruksjonisme – et perspektiv på sosiale problemer

Det finnes flere teorier som forklarer sosiale problemer. Av disse kan følgende nevnes: sosial patologi (sosiale problemer som sykdom), sosialt avvik (sosiale problemer som brudd på normative forventninger og mangelfull sosialisering), stemping (sosiale problemer som følge av menneskers reaksjoner på en situasjon/person/prosess/begivenhet), og sosial konstruksjonisme (sosiale problemer som sosial konstruksjon) (Halvorsen 2002b).

Hvordan en forstår og løser et sosialt problem, bestemmes av hvilket perspektiv en tar utgangspunkt i. Oppmerksomheten rettes hovedsakelig enten mot årsaksforhold og forklaring, eller mot forståelsen og konstruksjonen av problemet. Noen forstår sosiale problemer som bestemte sosiale forhold, andre som en kollektiv sosial aktivitet (samhandling). Historisk har tendensen vært å knytte opphavet av problemet til individet. Løsningen av det har med dette blitt moraliserende og ført til nedsettende holdninger til den enkelte. I dag er flere typer av sosiale problemer innlemmet i etiketten ”velferdsstatens problemer”, dette gjelder blant annet fattigdommen. Her er opphavet knyttet til strukturelle forhold utenfor individet (Halvorsen 2002b).

Jeg ønsker å se nærmere på den sosialkonstruksjonistiske tilnærmingen, og vil slik forstå sosiale problemer sosiologisk og kontekstuelt (Halvorsen 2002b). Gergen (1985 i Røkenes og Hanssen 2002) ser konstruksjonismen som en meta – teori. Dette innebærer å tolke menneskers relasjoner og samhandlingsprosesser gjennom kommunikasjon om kommunikasjonen. I motsetning til det tradisjonelle, empiriske vitenskapssynet, ser ikke sosialkonstruksjonismen muligheten for å gi en objektiv beskrivelse av verden. Den sosiale virkeligheten mennesker kjenner til er flertydig. For å komme frem til en felles forståelse må vi derfor delta i en kollektiv sosial aktivitet, drøfte de ulike alternativene og forme de aktuelle

kategoriene (Røkenes og Hanssen 2002). I denne konstruksjonen av virkeligheten, kan elementer som definisjonsmakt og språk bli aktuelle.

Kunnskap om sosiale konstruksjoner kan hjelpe oss til å stille spørsmål ved de kategorier vi omgir oss med. Kan kategoriene inneholde egenskaper som ikke stemmer overens med det de skal beskrive? Hvilken betydning vil feilkategorisering ha, blant annet for de fattige? Den sosiale virkelighet er ifølge Schifloe (2003) et foranderlig fenomen. Hvilke prosesser kan gripes inn i for å endre feilaktige virkelighetskonstruksjoner?

Jeg har nå vist at sosialkonstruksjonisme er ett av flere perspektiver på sosiale problem. Ved å se nærmere på de prosesser som skaper virkeligheten, ses sosiale problemer her som et resultat av kollektiv sosial aktivitet mellom mennesker (Halvorsen 2000b). For å komme nærmere inn på prosessene i denne samhandlingen vil jeg nå redegjøre for kjennetegn ved det sosialkonstruksjonistiske perspektivet.

4 Hva kjennetegner det teoretiske perspektivet sosialkonstruksjonisme?

Teorier er eksplisitte formuleringer av de tanker og forestillinger som finnes om virkeligheten. Hver teori har sine elementer som er sentrale i beskrivelsen av denne (Halvorsen 2002a). I følgende del vil jeg si noe om hva som kjennetegner sosialkonstruksjonismen, deriblant hvilke faser den sosiale virkelighet dannes gjennom, hvordan dette gjøres, og om hvilke virkemiddel som brukes.

4.1 Dannelsen av den sosiale virkelighet

Berger og Luckmann (2000) ser mennesket som skapt av, og skapere av samfunnet. Individ og samfunn er gjensidig påvirket av hverandre, og samhandlingen danner det som blir vår virkelighet:

Samfunnet er et menneskelig produkt. Samfunnet er en objektiv virkelighet. Mennesket er et sosialt produkt (Berger og Luckmann 2000: 9).

Nært knyttet til denne samhandlingen står begrepene eksternalisering, objektivisering og internalisering. Disse representerer fasene som virkeligheten konstrueres gjennom, og tar for seg en fortløpende prosess (Berger og Luckmann 2000).

Schifloe (2003) ser eksternaliseringsfasen som en markedsføring av ny kunnskap. Denne formuleres av aktører som søker å fremme sine synspunkter. Prosessen kan foregå i formelle eller uformelle former. Formelt kan sosiologer legge frem teorier om bestemte sosiale fenomen, uformelt kan kameraters erfaringer legges frem i den daglige samhandlingen. Statsminister Oddvar Nordli uttalte i 1979 at fattigdom kunne ses som utryddet. Hans uttalelse gjenspeiler ikke bare tidsånden der den nordiske velferdsstatsmodellen hadde et høydepunkt, men også denne ene mannens makt til å definere det sosiale problemet ut av dagsordenen (Hagen og Lødemel 2005).

Eksternaliseringsfasen kan lede over i objektiveringsfasen. Denne inntreffer når de fremsatte fakta eller teorier aksepteres som virkelige i kraft av seg selv. Den er ikke opptatt av hvem som opprinnelig formulerte dem. Siste fase, internaliseringsfasen, blir aktuell idet medlemmene av en kultur lærer seg de objektive sannhetene og gjør dem til sine egne. Virkelighetskonstruksjonene blir her menneskenes forståelses- og handlingsgrunnlag (Schifloe 2003).

Jeg har nå summert opp fasene der virkeligheten konstrueres. Fasene er noen av sosialkonstruksjonismens kjennetegn og øker vår innsikt i hvordan vår verden dannes. Følgene vil utdype hvordan disse virkelighetskonstruksjonene opprettholdes og videreføres.

4.2 Institusjonsteori: vanedannelse og typeinndelinger

I følge Berger og Luckmann (2000) ligger grunnlaget for hvordan en sosial orden oppstår, vedlikeholdes og overføres, i teorien om institusjonalisering. Denne handler om at enhver sosial situasjon starter med institusjonalisering, og at institusjonalisering dreier seg om vanedannelse og typeinndelinger av disse. Institusjonene kan ikke ønskes bort, men kan likevel forandres av det enkelte mennesket.

All menneskelig aktivitet underlegges vanedannelse. Handlinger som gjentas ofte, blir satt inn i mønstre og kan reproduseres uten særlige anstrengelser. Disse mønstrene settes ikke spørsmålsteget ved, før de av ulike grunner opptrer som problematisk for oss. Fordi vanedannelsen gir oss fritak fra å tenke mye over de handlinger vi foretar ofte, får vi mer energi til å bruke på avgjørelser som krever større innlevelse. Dette kan være avgjørelser som

valg av arbeid, eksamener eller andre situasjoner som vi ikke møter så ofte (Berger og Luckmann 2000).

Selve institusjonaliseringen skjer når ulike aktører deler de vanemessige handlingene inn i typer. Enhver typeinndeling er en institusjon, og disse er tilgjengelige for medlemmene i den aktuelle sosiale gruppen. Et eksempel på en typeinndeling kan være velferdsstaten Norge. Typeinndelingene bygges opp gjennom en felles historie, og kan ikke skapes på et øyeblikk. For å forstå en institusjon er det med dette nødvendig å ha forståelse for den historiske prosessen den ble skapt under (Berger og Luckmann 2000). Kunnskap om prosesser og kontekster er hensiktsmessig i møtet med sosiale problemer og ikke minst med menneskene som er rammet av disse. Ved å ha kjennskap til forholdene rundt dannelsen og opprettholdelsen av et sosialt problem kan en lettere gripe tak i de tilhørende elementene for å forstå og for finne passende løsningsstrategier. Er for eksempel velferdsstatens trygdeordninger med på å skape fattige? Er den med på å opprettholde den fattigdom som finnes? Er staten Norge sine normer, regler og verdier for arbeidsliv grunn til at mennesker med færre ressurser støtes ut? Finner en svar på slike spørsmål kan en lettere gripe tak i de forhold som kan endres.

Berger og Luckmann (2000) uttrykker at de sosiale konstruksjonene bare kan overføres til en ny generasjon dersom de objektiveres. Institusjoner oppfattes nettopp som objektive virkeligheter, fordi de har historier som går forut individers fødsel og er der etter dets død. Alle institusjoner er ikke tilgjengelige for vår personlige hukommelse. Derfor må disse overføres gjennom sosialisering, fra foreldre til barn. I sosialiseringen skjer en internalisering av virkelighetskonstruksjonene, og overføringen styrker foreldrenes virkelighetsfølelse. Sier man noe ofte nok, begynner man å tro det. Det er altså først når en ny generasjon dukker opp at man virkelig kan snakke om en sosial verden.

Berger og Luckmanns (2000) forståelse av hvordan den sosiale virkeligheten dannes, opprettholdes og videreføres, dreier seg altså om internalisering av objektivert kunnskap og institusjoner som representanter for typeinndelinger. Bak dannelsen av den sosiale virkeligheten står imidlertid også dem som danner. Et av sosialkonstruksjonismens kjennetegn er nettopp aktørene i den sosiale samhandlingen. Hvem disse er, og hvilke virkemidler de tar i bruk i sine konstruksjoner vil jeg nå komme inn på.

4.3 *Den kollektive sosiale aktivitet*

Virkeligheten deles med andre aktører (Røkenes og Hanssen 2002). Berger og Luckmann (2000) skiller mellom ulike typer av sosial interaksjon, og fremhever ”ansikt – til – ansikt” – situasjonen som den mest sentrale. I denne finnes et levende nærvær hvor vårt ”her og når” hele tiden påvirkes av hverandre. Den sosiale interaksjonen vi mennesker er en del av, gjør at vi forholder oss aktivt til hverandre. Vi kommuniserer, deler, samarbeider om, og gjør felles forhold som opptar oss. Slik blir vi en del av en kollektiv sosial aktivitet (Schifloe 2003). Denne kollektive sosiale aktiviteten står bak den vanedannelse, typeinndeling og de institusjoner som vi forholder oss til i vår hverdag. Slik kan en se at den kollektive sosiale aktiviteten skaper vår virkelighet.

Kollektiv sosial aktivitet formidles blant annet gjennom språket, som i følge Berger og Luckmann (2000) er menneskets viktigste tegnsystem. Språk kan defineres som *et system av abstrakte symboler, i form av tale og skrift som menneskene i samfunnet anvender for å formidle budskaper og å kommunisere seg imellom* (Schifloe 2003: 135). En kan på grunnlag av dette se at språk er vesentlig for å forstå den virkeligheten som omgir en (Berger og Luckmann 2000). Selv om språk kan være med på å gi mennesker av et samfunn en følelse av tilhørighet og identitet, kan språket også dele mennesker. Språk kan lett brukes som et maktmiddel, og eksempelvis mennesker med velutviklede formuleringer, fremmedord, fagsjargong, overbevisning, og lignende, kan få gode forutsetninger for å fremme sine egne interesser. De vil lettere bli hørt, sett opp til og få tiltro av mennesker som selv ikke har disse ressursene. Det er ikke uten grunn at politikere flest er og bør være taleføre for å bli hørt og få oppslutning. I den daglige interaksjonen mellom mennesker er det ofte slik at den som får gjennomslag for sin oppfatning, sin virkelighetskonstruksjon, er den som setter mye av premissene for samhandlingen (Schifloe 2003). Hvordan definisjonsmakten kommer til syne vil jeg komme tilbake til senere i oppgaven.

Fordi det er kontrasten mellom det ene og det andre som gir oss mening i vår hverdag, behøver vi å lage kategorier som vi kan forholde oss til. Disse lages mentalt gjennom språket. Ved å samle fenomener med visse kjennetegn i en kategori og andre fenomener med likhetstegn i andre, skapes kategorier. Slik kan vi også forholde oss til ulike typer av fenomener som vi selv ikke har erfart (Halvorsen 2002b).

Kategorisering er en slags objektivisering av de fenomener vi omgir oss med. Disse er nødvendige, men vil i mange tilfeller føre til at vi glemmer forhold som gjør fenomener, og ikke minst mennesker, ulike (Halvorsen 2002b). Kategorisering vil ofte resultere i stereotypisering og stigmatisering. Mange mennesker vil som en følge av dette få kjennetegn knyttet til seg som verken er representative for den de er, eller for den de ønsker å være. Dette kan blant annet erfares av mennesker med sosiale problemer, deriblant fattige. Flere forhold rundt stigmatisering tas opp senere i oppgaven.

Ved å sette fokus på kollektiv sosial aktivitet, språk og kategorier, har jeg forsøkt å vise hvem som skaper den sosiale virkeligheten, og med hvilke virkemidler dette gjøres. Igjen ses sosialkonstruksjonismens fokus på prosess. Denne kan knyttes opp mot virkelighetskonstruksjon, men også ses i forbindelse med sosiale problemers fremvekst.

5 Hvordan kan man forstå sosiale problemer i lys av teorien om sosial konstruksjon?

Det sosialkonstruksjonistiske perspektivet har med seg kjennetegn som jeg mener kan være med å belyse sosiale problemer. Jeg vil i følgende del forsøke å vise hvordan dette kan gjøres.

5.1 Sosiale problem som sosialt konstruerte

Valg av perspektiv legger føringer for hvordan en forstår og løser et sosialt problem. På samme måte legger valg av definisjon av begrepet sosiale problemer, føringer for hvilke typer av problemer en innlemmer i termen. Det er flere forhold Halvorsen (2002b) ser som sentrale når en skal bestemme hva som kan anses som et sosialt problem. Han trekker blant annet frem nødvendigheten av kollektive løsningsstrategier, og skiller slik de private/personlige problemene ut fra dem som angår det offentlige. Videre må et sosialt problem berøre et betydelig antall mennesker, samtidig som det må være menneskeskapt. Et eksempel på en definisjon av et sosialt problem kan være følgende:

Slike forhold eller prosesser som reduserer den økonomiske og sosiale tryggheten, hindrer eller vanskeliggjør likhet i levekår og forhindrer en aktiv deltakelse i samfunnslivet (Bergling 1983: 22/23 i Halvorsen 2002b: 18).

Sosiale problem viser til forhold som er uforenelige med en ønsket livskvalitet. I definisjoner av sosiale problem skiller en som en følge av dette mellom det som er, og det som burde være. Det uttrykkes et ønske om å forandre og å løse. Hva som er "det gode liv" bygger på normative forestillinger om hvilke behov mennesker behøver å få dekket. Behov er kulturelt bestemt, og endrer seg i tråd med den økonomiske og sosiale utviklingen. Definisjonen av hva som er et sosialt problem endrer seg også over tid, og kan bare forstås ut i fra konteksten, dvs. det samfunn det oppstår og utfoldes i. I møtet med brukere, vil det på bakgrunn av dette, være fruktbart å se nærmere på de prosessene i samfunnet som fører til bestemte hendelser eller ulike sosiale problemer. En vil med fordel kunne tolke menneskers handlinger relasjonelt og se dem som deler av en større helhet (Halvorsen 2002b). Sosialkonstruksjonismens fokus på prosess blir aktuell.

Halvorsen (2002b) uttrykker at sosiale problemer dreier seg om uenighet om hvordan det aktuelle problemet skal forstås og løses. Fordi definisjoner av sosiale problemer bestemmes av de som har makt til å definere, vil definisjoner av sosiale problemer representere en *påstått* skadelig situasjon. Definisjonene reflekterer maktpersonene/institusjonenes verdisyn, og gjennom å bli tatt for gitt av omverden, gir de et skinn av å være objektive. At definisjonene av sosiale problemer er subjektive tolkninger, illustreres når ulike definisjoner konfronteres med hverandre (Schifloe 2003).

Halvorsen (2002b) mener at et sosialt problem ikke eksisterer før det er definert som det. Fordi det til enhver tid bare er plass til et visst antall sosiale problemer på dagsordenen, foregår det derfor en forløpende konkurranse om å få aksept for at et fenomen er et sosialt problem. Her vil den kollektive sosiale aktiviteten aktiveres og de mest innflytelsesrike få sin stemme hørt. Fattigdom, har vunnet frem i en slik konkurranse, selv om den også har blitt satt på vent for en periode. Dette viste jeg med statsminister Nordlis uttalelse.

Tidligere ble sosiale problemer knyttet til egenskaper ved individet (individualisert) og løsningsalternativene ble ofte moraliserende. Jeg tenker at dette kan ha vært et resultat av menneskers behov for å kategorisere og gi mening til fenomener. Kontrasten mellom det ene og det andre gir oss nettopp mening, men kan samtidig føre oss inn i en felle hvor stereotypisering og stigmatisering blir styrende. Kunnskap om at sosiale problemer også kan skyldes årsaker utenfor individet vil derfor være hensiktsmessig (Halvorsen 2002b). Blant andre Berger og Luckmann har åpnet opp for en slik bred og mer helhetlig problemforståelse

gjennom sitt didaktiske syn på dannelsen av virkeligheten. Årsaker til et problem, også prosesser utenfor individet, er sentrale å identifisere for å kunne velge adekvate problemløsninger (Halvorsen 2002b).

Jeg har nå sagt noe om hva sosiale problemer er, og forsøkt å vise hvordan disse kan knyttes til sosialkonstruksjonismens kjennetegn: Prosess, definisjonsmakt, kollektiv sosial aktivitet, kategorisering og didaktisk tankegang er aktuelle begrep her. Fordi begrepet sosiale problemer rommer mange typer av problemer, ønsker jeg å si litt mer om ett av disse og slik komme med eksempler på hvordan sosialkonstruksjonisme mer konkret kan anvendes som forståelsesgrunnlag.

5.2 *Fattigdom og sosialkonstruksjonisme*

Fattigdom som sosialt og menneskelig problem har eksistert i en lang rekke av år, og kan som tidligere nevnt, ses på som det klassiske sosiale problemet (Halvorsen 2002b).

Frem til den industrielle revolusjonen ble fattigdom sett på som en skjebne – ingen kunne hindre noen i å bli fattige, heller ikke hjelpe dem ut av fattigdommen. Løsningen ble å lindre den fattiges lidelser. I andre halvdel av 1700 – tallet ble det imidlertid utviklet et nytt samfunnssyn. Fattigdom ble nå forklart som en moralsk brist hos individet. Fattigdom var selvforskyldt, og hjelp til fattige ville bare føre til uheldige samfunnsøkonomiske incentivvirkninger. Her resulterte også konflikten mellom egenansvarsprinsippet og kristendommens prinsipp om nestekjærlighet, i et skille mellom verdig og uverdige trengende. De verdige hadde krav på hjelp, mens de uverdige ble utelatt (Hagen og Lødemel 2005).

Med Hegel kom tanken om at fattigdom var et trekk ved samfunnets organisering. Marx videreførte hans syn, og så kapitalismen som et ulikhetsreproduserende system som skapte, og alltid ville skape, fattigdom. Oppfatningene av fattigdom som skapt av samfunnsprosesser utenfor individet, la grunnlaget for bekjempelse av den gjennom en bevisst reorganisering av politiske, sosiale, og økonomiske institusjoner. Ved å kartlegge levekår i Norge på midten av 1800 – tallet, og med dette vise den første sosiologiske forståelse av fattigdom basert på sosialistiske data, blir Sundt ansett som forløperen for det moderne, vitenskapelige syn på fattigdom. Dette innebærer å se fattigdom som *et komplekst fenomen som oppstår i samspill mellom strukturelle samfunnstrekk og individers atferd formet av disse* (Hagen og Lødemel

2005: 212). Her kan en trekke linjer til Berger og Luckmann (2000) og til deres tanker om samfunn og individ som gjensidig påvirket av hverandre. I samhandling dannes de sosiale konstruksjoner, deriblant det sosiale problemet fattigdom. De ulike definisjonene fører til at ulike kjennetegn knyttes til fenomenet, og oppfatningene av dette blir ulik fra tid til tid.

Hva som skal defineres som fattigdom, og hvordan en skal måle dette, er nettopp to vel diskuterte spørsmål i fattigdomsforskningen. Terum (1998) skiller hovedsakelig mellom fordelingsorienterte og relasjonelle perspektiv. Førstnevnte ser fattigdom som det å ha knapt med visse typer av ressurser, mens sistnevnte vektlegger at kategorien ”fattig” må ses i relasjon til kategorien ”ikke – fattig”. Det relasjonelle perspektivet er funksjonalistisk orientert, og ser nærmere på hvilken funksjon den fattige har for samfunnet som helhet. Hjelp til de fattige blir sett på som tvetydig: På ene siden er den et middel for å lindre individuell nød, mens den på andre siden handler om å ivareta interessene til samfunnet. Samfunnsinteressene handler om at normstrukturen i samfunnet skal opprettholdes. De definerte verdier og mål forsøkes oppfylt, og brudd mot disse fører til kontroll av de fattige og tiltak for å sikre den sosiale integrasjonen. Også i sosialkonstruksjonismen står den relasjonelle forståelsen sentralt. Relasjoner mellom mennesker generelt er en forutsetning for konstruksjonen av våre kategorier og meningssammenhenger (Halvorsen 2002b). Innsikt i relasjoner og dens betydning for våre virkelighetskonstruksjoner, men også forholdet konstruksjonene imellom vil være betydningsfullt å vite noe om.

Det fordelingsorienterte perspektivet er blant annet representert av sosialforskere som Benjamin Seebohm Rowntree og Peter Townsend. Rowntree har blitt knyttet til det å forstå fattigdom i absolutte termer, som dreier seg om å finne et fysisk eksistens – minimum. Townsend var kritisk til Rowntrees måte å forstå fattigdom på, og mente at å være fattig ikke bare handlet om å overleve fysisk. Han tok også avstand til en subjektiv forståelse av fattigdom, og ønsket med dette å finne et objektivt mål. Ved å ta utgangspunkt i begrepet ”deprivasjon”, som viser til det å mangle, være fratatt eller forhindret fra bestemte materielle eller sosiale goder, utviklet han en deprivasjons – index. Denne skulle, ut i fra variasjoner rundt en gjennomsnittlig score (allmenn livsstil), vise graden av den aktuelle deprivasjonen (Terum 2005).

Rowntree og Townsend startet, nettopp via begreper som fysisk eksistens og allmenn livsstil, utviklingen mot det relasjonelle perspektivet, presentert blant annet av Amartya Sen. Sen var i

motsetning til Rowntree og Townsend, svært kritisk til å bare definere fattigdom i forhold til en allmenn levemåte og livsstil. Han mente at en slik definisjon kun viste forholdet mellom allmenn levemåte og fordelingen ellers, og slik bare ville være et mål på ulikhet, ikke fattigdom i seg selv. For å få tak i endringene i det absolutte nivået på levestandarden, såg Sen det som vesentlig å skille mellom behov og ressurser i studier av fattigdom. Ut i fra dette synet vektla han følgende, toleddede definisjon:

Fattigdom er å ikkje ha nok til å dekkje visse fysiske basisbehov, samt det å kjenne seg skamfull fordi ein ikkje har ressursar til å ta del i vanlege sosiale aktivitetar (Terum 2005: 71).

Fattigdom dreier seg, ut i fra denne definisjonen, dermed ikke bare om menneskers mangler i forhold til fysiske behov. Fattige er også frarøvet muligheten til å delta i sosiale sammenhenger på lik linje med ikke - fattige. Slik sees de fattiges behov i relasjon til de ikke – fattige, og ut i fra normative verdier og mål defineres de behov som anses som legitime å tilfredstille (Terum 2005). Som mennesker er vi sosiale vesener, og vår selvutvikling og selvfølelse utvikles i samhandling med andre mennesker. Det er derfor av stor betydning når fattige mister muligheten til å tre inn i, og vedlikeholde relasjoner (Røkenes og Hanssen 2002). Å bli stengt ute fra sosiale sammenhenger vil også kunne øke sannsynligheten for at eventuelle feilaktige kategorier (stereotypier) blir opprettholdt og videreført. De fattige vil ikke kunne avkrefte påståtte egenskaper ved seg, og ikke- fattige mennesker vil slik forholde seg til feilaktige bilder av de fattige. Som en følge av dette kan en ond sirkel settes i gang og bli vedlikeholdt. Hvordan dette skjer og hvilke implikasjoner det kan føre med seg vil jeg komme tilbake til.

Jeg har med dette forsøkt å vise hvordan man kan forstå sosiale problemer, deriblant fattigdom, i lys av teorien om sosial konstruksjon. Ovenstående viser at ulike definisjoner av fattigdom og ulike målekriterier vil innlemme ulike typer av mennesker i gruppen. Igjen viser forståelsen av et fenomen seg avhengig av ”øyet som ser”, og virkeligheten er med dette ikke entydig. Menneskene med makt til å definere får sine synspunkter til å være de gjeldende (Schifloe 2003). Innsikt i hvordan fattig og ikke – fattige kan ses i relasjon til hverandre, kan øke forståelsen for hvordan de fattige defineres. Jeg vil nå se nærmere på hvilke spesielle innsikter sosialkonstruksjonismen kan bidra med i forståelsen av sosiale problemer.

6 *Hvilke særlige innsikter kan perspektivet gi i forståelsen av sosiale problemer?*

Sosialkonstruksjonisme er altså en av flere tilnærminger til forståelsen av sosiale problemer. Teoriens kjennetegn, som språk, makt, kollektiv sosial aktivitet og kategorisering kan gi sosialarbeidere en forstørret innsikt i arbeid med mennesker og deres problemer. Bevisstgjøring rundt prosesser som skaper, opprettholder og viderefører virkelighetskonstruksjoner, kan hjelpe oss å finne hensiktsmessige løsningsstrategier.

6.1 *Språk, makt og undertrykking*

Som vi har sett er kollektiv sosial aktivitet en viktig forutsetning for konstruksjonen av den sosiale virkeligheten. I konstruksjonsprosessen er språk og menneskets evne til å bruke dette av stor betydning. Språk former våre tanker og vår forståelse. Det gir oss muligheter og begrensninger, og lar oss tenke på, snakke om og forholde oss til de fenomener som vi har ord for. Språket bidrar til at vi kan danne kategorier som gir oss mening. Det vi ikke har ord for, stenges vi i stor grad ute fra å forstå (Schifloe 2003).

Språket er ikke et nøytralt instrument som er likt for alle. Rikere ordtilfang, og gode språklige ferdigheter kan gi oss bedre muligheter til å få våre interesser hørt. Interessemakt handler om *en aktørs evne til å få sin vilje igjennom eller til å få sine interesser ivaretatt* (Schifloe 2003: 203). Gjennom språket får vi makt til å definere. Fordi mennesker med definisjonsmakt setter mange av premissene for en samhandling og for konstruksjonen av virkeligheten, får de også en mulighet til å undertrykke andre mennesker og deres meninger. En slik definisjonsmakt er i mange tilfeller skjult (Schifloe 2003). Som mennesker tenker vi i hverdagen lite på hvordan gode formuleringer fra, og karisma rundt, enkelt mennesker er med på å bestemme hvilke oppfatninger vi har av hvem som er fattige, og hva som ligger i denne kategorien. Vi tenker som regel ikke på at de som av oss regnes som fattige, ikke nødvendigvis så på seg selv som fattige før de ble definert som det. Slik tar vi ofte kategorier for gitt og glemmer å tenke over hvorfor de er som de er. Å være bevisst på hvilken makt språk har, vil kunne gi oss innsikt i forhold som er viktige for dannelsen og opprettholdelsen av sosiale problemer.

I tillegg til å bli knyttet til språk og interesser, kan interessemakt også forankres i kulturelle forhold, kunnskap og normer. Schifloe (2003) definerer kultur som *akkumulert erfaring og etablerte verdier som er allment utbredt og akseptert i samfunnet, og som overføres mellom*

generasjoner (Schifloe 2003: 131). Å ha kulturell makt vil dermed dreie seg om å beherske den kulturen en er en del av: Ha de rette verdier, normer, kunnskaper, atferd o.l. Kulturen gir mennesker en følelse av tilhørighet og aksept, likevel skaper den avstand til det som er annerledes. De mennesker som ikke behersker de kulturelle forholdene, vil få reaksjoner og sanksjoner på at de er annerledes og bryter med det som er ønskelig. De vil kunne kategoriseres som bærere av sosiale problem. De vil ikke ha de nødvendige forutsetninger for å kunne tilpasse seg livet i samfunnet, og vil undertrykkes av de samfunnsmedlemmer som behersker kulturen (Schifloe 2003). Vil det på bakgrunn av dette være virkningsfullt å fremme kulturell forståelse i arbeid med mennesker? Kan slik kunnskap løse opp i sosiale problemer? Vil for eksempel fattige få større mulighet til å beholde sitt arbeid, dersom deres innsikt i normer på arbeidsplassen økes?

En norm er en uskrevet regel som sier hva som er riktig og uriktig atferd hos mennesker. Normer angir hva en viss samfunnsgruppe, for eksempel styresmaktene, anser som verdifullt (Schifloe 2003). Verdienes legitimitet har blitt utviklet gjennom den kollektive sosiale aktiviteten og språket. De mest innflytelsesrikes stemme har blitt hørt. I Norge står blant annet verdien om deltakelse i arbeidslivet sterkt. Ved uforskyldt arbeidsledighet er ett av vilkårene for dagpenger at man tar tilvist arbeid. Uavhengig av om den enkelte personen ønsker arbeidet eller ikke, må kravet møtes (Hatland, Kuhnle og Romøren 2001). Makt kan som følge av dette også knyttes til normer. De arbeidsløse underordnes samfunnets krav, og tvinges til å rette seg etter de normer som er gjeldende.

Å ha makt i forhold til kunnskap handler om hvordan mennesker med kunnskaper rundt et spesifikt saksområde, får større tyngde i diskurser og avgjørelser rundt dette (Schifloe 2003). Jeg tenker at en slik makt kan ses i møtet mellom sosialarbeidere ved et sosialkontor og fattige som søker økonomisk sosialhjelp. Sosialarbeideren vil i lys av sin utdanning og sitt yrke ha større kunnskaper om rettigheter og krav til dokumentasjon, enn det den fattige som søker stønaden har. Ved å sitte inne med denne kunnskapen, vil sosialarbeideren ha makt til å gjøre sine vurderinger og fatte avgjørelsen som bestemmer om den fattige får stønad eller ikke. Den fattige får ikke anledning til å være med i beslutningsprosessen, fordi dens kunnskaper om området ikke er tilstrekkelig.

Å ha ulik tilgang på ressurser skiller fattige og ikke – fattige også utover det materielle. Som tidligere nevnt er også sosiale arenaer vesentlige for mennesker og dets selvutvikling

(Røkenes og Hanssen 2002). Dersom de fattige ikke behersker vilkårene for å delta i samfunnet, vil de ofte bli presset ut av den sosiale interaksjonen. De vil ikke kunne delta i den kollektive sosiale aktiviteten, og vil slik ikke være med på å danne den virkeligheten som de omgir seg med. De fattige vil både frarøves viktig bekreftelse på seg selv, samtidig som de må forholde seg til verden hovedsakelig på andres premisser. Hvordan kan en hindre at de fattige støtes ut? Kan bevissthet rundt makt og undertrykking hos sosialarbeidere, samfunnsmedlemmer og de fattige redusere ekskluderingen? Vil det være formålstjenlig å arbeide for at mindre ressurssterke grupper også skal bli hørt?

Språk, kultur, normer og kunnskap kan altså brukes som maktmidler i møtet med mennesker. Ikke alle mennesker behersker kulturen de lever i tilstrekkelig, noe som fører til dårligere forutsetninger i deres møte med hverdagen. Språk kan ses som mer vesentlig enn objektive strukturer. Språket er nettopp med på å danne disse strukturene, som for eksempel fattigdom, og uten språket kan ikke disse eksistere. Sosialkonstruksjonismen vektlegger prosessen frem mot kategoriene, der kollektiv sosial aktivitet og språk er sentrale kjennetegn (Halvorsen 2002b).

Gjennom kategorier av fattige og ikke – fattige, skapes et skille mellom dem som er ressurssterke og dem som blir ofre. Jeg tenker at sosialarbeidere arbeider for å gi ressursvake flere ben å stå på, både materielt, psykisk og sosialt. Ved å gjøre dette utjevner de også skillet mellom mennesker. Er det likevel funksjonelt for samfunnet å la noen mennesker inneha rollen som ofre?

6.2 *Offer og stigmatisering*

Berger og Luckmann (2000) uttrykker at mennesker deltar i den sosiale verden ved å spille roller. En sosial rolle har et sett av stabile forventninger rettet mot seg, og disse kan både samsvare og ikke samsvare med den oppfatningen vi har av oss selv (Schifloe 2003). Jeg tenker at offerrollen er en rolle hvor individet forventes å ikke kunne ta vare på seg selv. Gjennom den kollektive sosiale aktiviteten har vedkommende blitt kategorisert som offer, og tillagt kjennetegnet hjelpeløs. Ved å få en slik egenskap knyttet til seg vil individet raskt kunne bli stigmatisert. Stigma handler om å besitte

(...) en egenskap eller et kjennetegn som diskvalifiserer en person fra å bli sosialt akseptert på linje med andre (Schifloe 2003: 195).

Goffmann (2000) nevner tre typer av stigma. Dette er stigma basert på 1) fysiske misdannelser, 2) karaktermessige feil og 3) slektsbetingning. Stigmatisering av fattige vil etter mitt syn dreie seg om karaktermessige feil, med tanke på hvilke egenskaper en kan knytte til denne gruppen av mennesker. Dette kan være egenskaper som å være hjelpeløs, lat, selvopptatt, eller uintelligent. Egenskapene kan ses å bryte med verdier en ser i det norske samfunnet, som å arbeide fremfor å være trygdet og å bidra til samfunnet gjennom skatt (Hatland, Kuhnle og Romøren 2001). Jeg vil igjen vise til at kategorier kan inneholde feilaktige forståelser. Sosialkonstruksjonismen understreker nettopp at kategoriene og verdiene er definert av mennesker med makt og fremstiller dermed subjektive forståelser (Halvorsen 2002b).

Å bli stigmatisert kan føre til at vårt selvbilde forandres. Hvordan andre oppfatter oss virker inn på hvordan vi ser på oss selv. Merton (1978) beskriver begrepet selvoppfyllende profeti, som handler om hvordan feilaktige forståelser av situasjoner kan mane frem atferder som gjør at den feilaktige forståelsen blir sann. Prosessen kan sammenlignes med en sirkel. En ond sirkel i de tilfeller hvor de uriktige definisjonene får negative konsekvenser. Et eksempel kan være om fattige knyttes til egenskapen uintelligent. Ved at menneskene rundt den fattige plasserer grunnen til dens arbeidsledighet i dårlige evner, kan den fattige gi avkall på sin tro om at arbeidsledigheten representerer en overgang og mangel på arbeid. Den fattige vil skifte syn og se ledigheten som en følge av egen utilstrekkelighet. Den fattige mister dermed troen på seg selv og sine ferdigheter, unngår å utdanne seg eller søke krevende stillinger, og tar arbeid på mindre utfordrende steder. Ved å se hvor den fattige arbeider, vil menneskene rundt den se arbeidsplassen som et resultat av den fattiges reduserte intelligens. De vil med dette også videre definere den fattige som uintelligent.

En kan ut i fra ovenstående se hvordan den enkeltes handlinger og forventninger må forstås ut i fra andres handlinger og forventninger til dem. Det finnes en gjensidighet mellom aktørene i den sosiale samhandlingen (Merton 1978). Denne kan vi også se hos Berger og Luckmann (2000), hvor den sosiale virkeligheten konstrueres i samhandling mellom mennesker. Den sosiale interaksjonen har imidlertid ikke bare betydning for konstruksjonen av kategoriene, den har også stor verdi for menneskets egenutvikling (Schifloe 2003).

Mennesket er et sosialt vesen. Arvemessig er vi kunnskapsløse, og de fleste ferdigheter vi behøver for å overleve, er avhengige av læring. Dette gjør at vi som enkeltindivid er overlatt til oss selv og omtrent blir hjelpeløse. Som mennesker har vi behov for å høre til et organisert samfunn der læringen kan foregå. Vi trenger bekreftelse på den vi er og å bli korrigert slik at vi følger kulturens gjeldende normer (Schifloe 2003). Som Sen (i Terum 2005) uttrykte sin fattigdomdefinisjon handler fattigdom ikke bare om små økonomiske ressurser. Det handler også om å være frarøvet muligheten til å delta på sosiale arenaer og om hvilke følelser dette vekker hos den fattige. Å være fattig kan føre til at en føler seg mindre verdig. En er annerledes og har ofte ikke like store ressurser som ikke – fattige. Dette kan resultere i at den fattige trekker seg tilbake, og viker unna sosial interaksjon. Å isolere seg fører til at den fattige ikke får sin nødvendige daglige stimulering, og gjør at en kan bli mistenksom, deprimert, fiendtlig, engstelig og forvirret. Stigma fører slik til psykiske hemninger (Goffman 2000). Hvordan kan en som sosialarbeider bidra til å legge forholdene til rette for sosial samhandling? Vil en kunne motvirke den fattiges følelse av å være mindre verdig? Kunnskap om stigmatisering og betydning av sosial samhandling kan gi oss økt innsikt i hvorfor sosiale problemer opprettholdes. Er det likevel et mål å fjerne alle sosiale problemer? Kan de ha en funksjon, og hva er denne?

Det relasjonelle perspektivet på fattigdom viser hvordan kategorien fattig må ses i forhold til kategorien ikke – fattig. Ved å trekke frem hvilke forhold som ikke er ønskelige i et samfunn, understrekes de legitime normene. Å se følgene av å være annerledes, fører til at samfunnsborgerne arbeider for å opprettholde normstrukturene (Terum 2005). Uten fattige vil de ikke – fattige være fritatt fra å måtte yte hjelp og omsorg. Fravær av sosiale problemer vil imidlertid føre til at mange arbeidsplasser, deriblant sosionomyrket, blir overflødige. Hvilke implikasjoner vil dette få? Å kunne hjelpe andre mennesker gir også mange en følelse av å være betydningsfull. Vil mennesker slik kunne føle seg unyttig uten sosiale problemer? Terum (2005) uttrykker at fattigdom vil fortsett å eksistere så lenge det er funksjonelt for de ikke – fattige. Ved å opprettholde offerrollen og stigmatiseringen, fortsetter en understreke normene. Slik vil samfunnet vedvare.

Kunnskap om prosesser som stigmatisering og selvoppfyllende profeti, kan gi innsikt i hvordan mennesker blir presset inn i, og hindret fra å komme ut av kategorier som de ikke hører hjemme i. Jeg ser at prosessene kan frata fattige muligheten til å delta i sosial

samhandling, og slik bli hemmet i sin utvikling. De får heller ikke anledning til å definere den virkelighet de forholder seg til. Stigmatisering ser ut til å være kjennetegn ved samfunn, fordi den har en funksjon: Å kategorisere noen som offer for å opprettholde oppslutningen om samfunnets normer. På bakgrunn av dette ser jeg at sosiale problemer formålstjenlig kan forstås i lys av et relasjonelt perspektiv, og ikke minst i lys av teorien om sosial konstruksjon. Kjennetegn som prosess, kollektiv sosial aktivitet, og makt ser i mine øyne ut til å være sentrale både i dannelsen og opprettholdelsen av sosiale problemer. Bevissthet rundt faktorene kan bidra til at sosialarbeidere intervensjoner på ulike nivå og slik finner frem til adekvate problemløsninger.

7.0 Avslutning

Jeg har i denne oppgaven forsøkt å vise hvordan perspektivet sosialkonstruksjonisme kan øke vår forståelse for sosiale problemer. Jeg har presentert teoriens kjennetegn, og satt disse i sammenheng med sosiale problemer, deriblant fattigdom. Jeg har gjennom kjennetegnene til teorien forsøkt å presentere noen særlige innsikter som sosialkonstruksjonismen spesielt kan bidra med i forståelsen av sosiale problemer.

Som utdannet sosionom vil jeg møte mennesker som lever under forhold som ikke er forenlig med ønsket livskvalitet. Dette kan dreie seg om små materielle ressurser, men også om manglende tilgang på sosial samhandling. I begge tilfeller ser jeg det som formålstjenlig å finne frem til de prosesser som skaper ens livssituasjon, og bruke disse for å forstå det sosiale problemet. Ofte ligger slike skapende og opprettholdende prosesser skjult under handlingsmønstre preget av vaner, men gjennom innsikt i disse kan en få anledning til å gripe fatt i hensiktsmessige problemløsninger.

Som medlemmer av et samfunn har vi mulighet til å være med på å skape den virkeligheten vi omgir oss med. Likevel vil menneskene med størst ressurser få avgjørende makt til å definere aktuelle meningskategorier. Definisjonene formidles gjennom språket, og ved å beherske dette, og/eller elementer som kultur, kunnskap og normer, kan mennesker få sine interesser ivaretatt. De vil også komme i posisjon til å undertrykke mennesker med mindre ressurser, som for eksempel fattige. Kategorier er ikke entydige, heller ikke umiddelbart representative. Jeg ser at kjennetegn knyttet til disse ofte vil være feilaktige og føre til at mennesker i den aktuelle gruppen blir stigmatisert og støtt ut. Språk og stigmatisering kan være eksempler på

spesielle innsikter som teorien om sosial konstruksjon kan bidra med i forståelsen av sosiale problem. De kan vise betydningen av å beherske språk og gjøre oss mer kritisk til påståtte kjennetegn ved utstøtte. Stigmatisering danner et skille mellom dem som er bærere av sosiale problemer, og dem som ikke er det: Fattige og ikke – fattige deles. Selv om skillet i første øyekast kan ses som uønsket, har det likevel en funksjon for samfunnet. Ved at noen innehar offerrollen, understrekes samfunnets legitime normer.

Å bli satt utenfor den kollektive sosiale aktiviteten, fører til at mennesker mister et vesentlig grunnlag for selvutvikling. Verdien av sosial samhandling er stor og denne er i mine øyne sentral å forsøke å ivareta. I denne sammenhengen mener jeg at det er viktig å bli bevisst på forhold som medvirker i prosessen frem til aktuelle sosiale problem og utstøtninger. Her kan også en forståelse av den gjensidige påvirkningen mellom individ og samfunn bli av betydning. At jeg som sosionom har et bevisst og reflektert forhold til sosiale problemer, kan hjelpe meg å bidra til at brukerne får styrket sin forståelse for sin livssituasjon. At brukeren selv er bevisst kan gjøre han/hun bedre utrustet til også å hjelpe seg selv.

Jeg mener at det teoretiske perspektivet sosialkonstruksjonisme med fordel kan anvendes i forståelsen av sosiale problemer. Jeg tenker at dets kjennetegn gir et helhetlig og nyansert bilde av problemskapende og opprettholdende prosesser.

Litteraturliste

Berger, Peter L./ Luckmann, Thomas (2000): *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen, Fagbokforlaget.

Hagen, Kåre og Lødemel, Ivar (2005): "Fattigdom og sosial eksklusjon" i Frønes, Ivar og Kjølørød, Lise (red.): *Det norske samfunn*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS.

Goffmann, Erving (2000): *Stigma. Om avvigerens sociale identitet*. Oslo, Pensumtjeneste AS.

Halvorsen, Knut (2002a): *Forskningsmetode for helse- og sosialfag. En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo, J. W. Cappelens Forlag AS.

Halvorsen, Knut (2002b): *Sosiale problemer. En sosiologisk innføring*. Bergen, Fagbokforlaget.

Hatland, A., Kuhnle, S. og Romøren, T. I. (red.) (2001): *Den norske velferdsstaten*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS.

Merton, Robert K. (1978): "Den selvoppfyllende spådom" i Østerberg, Dag (red.): *Handling og samfunn. Sosiologisk teori i utvalg*. Oslo, Universitetet i Oslo.

Røkenes, Odd Harald og Hanssen, Per – Halvard (2002): *Bære eller breste. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen, Fagbokforlaget.

Schifloe, Per Morten (2003): *Mennesker og samfunn. Innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen, Fagbokforlaget.

Terum, Lars Inge (1998): "Perspektiv på fattigdom". Fra: *Tidsskrift for velferdsforskning*. Vol. 1, nr. 2/1998.

Internett

Høgskulen i Sogn og Fjordane (2005/2006): *Studiehandbok 05/06*. Avdeling for samfunnsfag. Sosialt arbeid, bachelorstudium.

<http://studiehandbok.hisf.no/no/content/view/full/1564> [14.02.06, kl. 18.48]